

שמות פרק ו

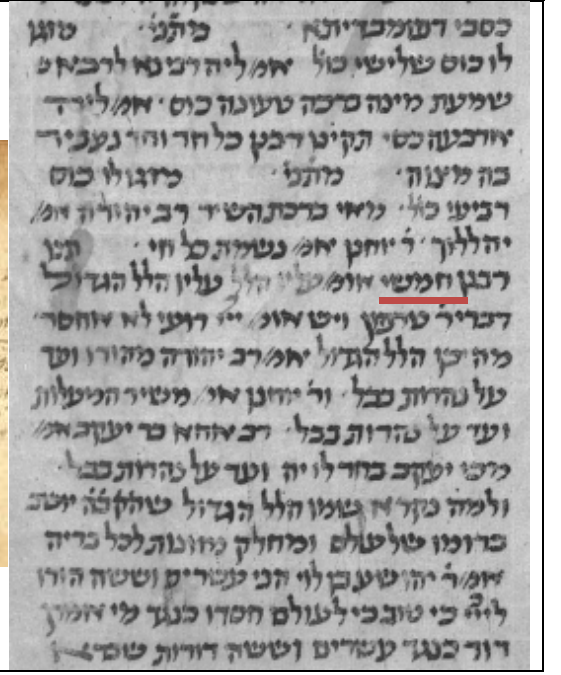
- (ב) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְקֹוֹק :
- (ג) וְאַרְא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדַּי וְשָׁמִי יְקֹוֹק לֹא נִודַעְתִּי לָהֶם :
- (ד) וְגַם הִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּם לָתֵת לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֶת אֶרֶץ מְגַרִּיהֶם אֲשֶׁר גְּרוּ בָּהּ :
- (ה) וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבָדִים אִתְּם וְאַזְכֹּר אֶת בְּרִיתִי :
- (ו) לָכֵן אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְקֹוֹק וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵעֲבָדֵיכֶם וְגַאֲלֵתִי אֶתְכֶם בְּזְרוּעַ נְטוּיָה וּבְשִׁפְטִים גְּדֹלִים :
- (ז) וְלִקְחָתִי אֶתְכֶם לִי לְעַם וְהִיִּיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וַיְדַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְקֹוֹק אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם מִמִּצְרַיִם :
- (ח) וְהִבַּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נְשָׁאתִי אֶת יָדִי לָתֵת אֶתָּה לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֶתָּה לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי יְקֹוֹק :
- (ט) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֹּן אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה מִקְּצֶר רוּחַ וּמִעֲבֹדָה קָשָׁה : פ

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קיה עמוד א

מאי ברכת השיר? רב יהודה אמר: יהללוך ה' אלהינו, ורבי יוחנן אמר: נשמת כל חי. **תנו רבנן: רביעי גומר עליו את ההלל, ואומר הלל הגדול, דברי רבי טרפון, ויש אומרים: +תהלים כג+ ה' רעי לא אחסר.** מהיכן הלל הגדול? רבי יהודה אומר: +תהלים קלו+ הודו עד +תהלים קלז+ נהרות בבל, ורבי יוחנן אומר: משיר המעלות עד נהרות בבל, רב אחא בר יעקב אמר: +תהלים קלה+ מכי יעקב בחר לו יה עד נהרות בבל. ולמה נקרא שמו הלל הגדול? אמר רבי יוחנן: מפני שהקדוש ברוך הוא יושב ברומו של עולם, ומחלק מזונות לכל בריה. אמר רבי יהושע בן לוי: הני עשרים וששה הודו כנגד מי - כנגד עשרים וששה דורות שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו, ולא נתן להם תורה, וזן אותם בחסדו. אמר רב חסדא: מאי דכתיב +תהלים קלו+ הודו לה' כי טוב - הודו לה' שגובה חובתו של אדם בטובתו, עשיר - בשורו, ואת עני - בשיו, יתום בביצתו, אלמנה - בתרגולתה.

כתב יד Vatican Biblioteca Apostolica Ebr. 109

כתב יד JTS Rab. 1623

סדר רב עמרם גאון (הרפנס) סדר פסח

ואם רוצה לשתות כוס אחד אחר ארבעה כוסות, חוזר ואוחז כוס חמישי ואומר עליו הלל הגדול וחוזר וחותם ביהללוך. **שכך שנו חז"ל תניא חמישי אומר עליו הלל הגדול, דברי ר' טרפון. ויש אומרים ה' רועי לא אחסר.** מהיכא הוא הלל הגדול. רב יהודה אומר מהודו לה' עד על נהרות בבל.

וכך אנו נוהגין כרב יהודה, ואעפ"י שחלוקין חכמים אחרים, ר' יוחנן דאמר משיר המעלות ועד על נהרות בבל, אעפ"י כן מנהג שתי ישיבות עושין כרב יהודה.

ואף רב שר שלום גאון כך אמר, בין הכוסות האלו אם רצה לשתות ישתה, בין שלישי לרביעי לא ישתה. אבל בין ראשון לשני ובין שני לשלישי מותר.

וארבעה כוסות חובה, דתנן מזגו לו כוס ראשון, ומזגו לו כוס שני, ומזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו, והרביעי גומר עליו את ההלל. ואמרינן עלה אמר ליה רבינא לרבנא עוקבא. שמעת מינה ברהמ"ז טעונה כוס, אמר ליה ארבעה כסי תקינו רבנן כנגד חירות, כי היכי דנהוי מצוה בכל חד וחד. מכאן למדנו שארבעה כוסות חובה, חמישי רשות, אם רוצה שותה ואומר עליו הלל הגדול ואם לאו פטור. וצריך לומר אחר הודו לאל השמים כי לעולם חסדו, יהללוך וכו' וחותם. וכך שדר רב כהן צדק גאון ז"ל.

תשובות הגאונים - שערי תשובה סימן רפ

וארבע כוסות של פסח מותר לשתות בין כוס קידוש לכוס הגדה ובין כוס הגדה לכוס ברכת המזון ואחר מזונו כמה שירצה בלא ברכה אבל כיון שבירך אסור לשתות אלא אותו כוס של ברכה וכוס רביעי של הלל ואם רוצה לשתות כוס אחר אחר ארבע כוסות חוזר ואוחז כוס חמישי ואומר עליו הלל הגדול וחוזר וחותרם ביהללך ה' אלהינו וגו' ואיזה הלל הגדול מהודו הודו עד על נהרות בבל וכך אנו נוהגין:

רבינו חננאל מסכת פסחים דף ק"ח עמוד א

ת"ר (חמישי) [רביעי] אומר עליו הלל הגדול דברי ר"ט וי"א ה' רועי לא אחסר מהיכן הוא אומר הלל הגדול רב אמר מהודו עד על נהרות בבל רבי יוחנן אומר משיר המעלות עד על נהרות בבל רב אחא בר יעקב אמר מכי יעקב בחר לו יי' ועד על נהרות בבל:

רש"י מסכת פסחים דף ק"ח עמוד א

הכי גרסינן: רביעי גומר עליו את ההלל, ואומר עליו הלל הגדול שהקדוש ברוך הוא יושב ברומו של עולם כו' - דכתיב הודו לאל השמים נותן לחם לכל בשר, והיינו דבר גדול.

סידור רש"י סימן שפט

סדר ארבע כוסות.

ארבע כוסות הללו תקנו חכמים כנגד ארבע לשונות גאולה הנאמרות בתורה, והוצאתי אתכם, והצלתי אתכם, וגאלתי אתכם, ולקחתי אתכם, בפרשת וארא אל אברהם (שמות ו' ו' ז'). ובין כוס ראשון לשני אם רצה לשתות ישתה, דחמרא מיגרר גריר ליבא ואכיל ליה מצה לתאבון, אבל בין שלישי לרביעי לא ישתה, פן ישתכר ולא יגמור את ההלל, ואין לומר הלא משתכר הוא מחמת יין שבתוך הסעודה, שכך שנו רבותינו שבארץ ישראל, יין שבתוך המזון אינו משתכר, שלאחר המזון משתכר. והלל המצרי אומר על כוס רביעי, עד אמת ה' לעולם הללויה, ועונה הגדול וקורא הודו לה', וכל המקראות שלאחריו, ושאר הקראים אחר כל מקרא ומקרא אומרים הודו וגו' וחזרו וקורין כולן כאחד, מן המיצר קראתי יי', עד זה השער לה' צדיקים יבואו בו, וממקרא זה ואילך כופל כל המקראות, לפי שכל מקרא ומקרא חשוב בפני עצמו כפרשה, מפני שנאמרו מן דוד וישי ואחיו ושמואל כשמשחו את דוד למלך, ודוד אמר מקרא אחד וישי השני, אחיו השלישין [ר'] שמואל הרביעי וסימניך דיא"ש, חזרו וקראו אדי"ש כשד"ך. ומקרא תשיעי ושנים עשר אמרו כולם, וכשמגיעים לאנא קורא הגדול לבדו אותן שני מקראות וכופלין, והן עונין אחריו כל קריאה וקריאה, ומשם והלאה קוראין כולם כאחד עד מלך מהולל בתשבחות, ומברך בורא פרי הגפן, ושונה כוס רביעי, ואם יש שם חולה שצריך לשתות מוזגין כוס חמישי, ואומר עליו הלל הגדול, הודו לאלהי האלהים, עד על נהרות בבל, עשרים וששה כי לעולם חסדו, ושוב אומר ברכת השיר, שהוא יסוד תיקון אנשי כנסת הגדולה, נשמת כל חי וישתבח עד מלך אל חי עולמים:

מחזור ויטרי הלכות פסח (עמ' 254-310) סימן עג

ד' כוסות על מה תקנום.

וארבעה כוסות הללו תקנו חכמים כנגד ארבעה לשונות גאולה בגלות מצרים. והוצאתי אתכם. והצלתי אתכם. וגאלתי אתכם. ולקחתי אתכם: בפרשת וארא... והלל המצרי יאמר על כוס רביעי... ואם יש חולה שצריך לשתות חוזר ומוזג כוס חמישי. ואומ' עליו הלל הגדול...

ספר האורה חלק א [פט] דין לשתות בין הכוסות

[פט] דין לשתות בין הכוסות.

וארבע כוסות מותר לשתות בין של קידוש לכוס של הגדה, ובין כוס של הגדה לכוס של ברכת המזון, ואחר מזונו מותר לו לשתות כמה שרוצה בלא ברכה, אבל כיון שבירך אסור לשתות אלא כוס של ברכה [וכוס של הלל] ובעי לברוכי על הגפן ועל פרי הגפן בתר כוס ראשון ושלישי ורביעי, אבל בתר שני לא, והיינו טעמא דשלשתן הללו כל אחד מצוה באנפי נפשיה הוא, ואין דעתו לאכול, אבל כוס שני היכי אפשר לברך בתריה שהוא כוס של תחילת אכילה ויש לו לאכול ולשתות כל סעודתו ואין בו שום הפסקה: ...תנו רבנן חמישי גומרין עליו את ההלל, דברי רבי טרפון, ויש אומרים ה' רועי לא אחסר [תהלים כ"ג א'], ואף על גב דבכל דוכתא לא אשכחן דתקינן רבנן אלא ד' כוסות, מכל מקום כיון ששינונו בזה המשנה חיצונה כוס חמישי מתקנת רבנן הוא, מיהו לא חובה אלא רשות, ומשום הכי לא אדכרי אלא ארבע כוסות, ומנהג דעלמא כרבי טרפון לומר עליו הלל הגדול, ופליגי נמי רבנן עד היכן הלל הגדול, מהודו עד על נהרות בבל, מיהו מאן דבעי לאפרושי ולמימר על כוס חמישי דברי שירות ותשבחות הרשות בידו, ובלבד שיאמר בכללם הלל הגדול...

רשב"ם מסכת פסחים דף ק"ח עמוד א

ור' יוחנן אמר נשמת כל חי. אף נשמת דהיינו ברכת השיר דמתני' דאילו יהללך אנו אומרים בכל יום שאומרים בו את ההלל ומאי שנא ליל פסח דנקט אם לא להוסיף עוד ברכה אחרת והיינו דאמר הלכה כרבי יוחנן בתרוייהו וקבעוהו לאחר הלל הגדול שצריך לאומרן כדלקמן דהשתא איכא ברכה בכל חדא וחדא והכי הויא מילתא שפיר כן נראה בעיני:

ה"ג ת"ר רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו הלל הגדול:

תוספות מסכת פסחים דף קיז עמוד ב

רביעי אומר עליו הלל הגדול - רביעי גרסי' ולא גרסין חמישי ולה"ר יוסף טוב עלם שכתב בסדרו קימעה לשתות מים יכנס אם חולה הוא או איסטניס ואי בעי משתיא חמרא משום אונס לומר בחמישי הלל הגדול ישתנס תימה כיון שאוסר לשתות איך תיקנו כוס חמישי הא ארבע כוסות תיקנו ולא חמישי וכן מה שאוסר לשתות אפי' מים הא לא מבטלי טעם מצה דאפילו אחר הפסח לא אסר לקמן רק מיני מיכלא אבל מיני משתיא אפילו יין לא מצינן לאסור והא דאמר בין שלישי לרביעי לא ישתה מפרש בירושלמי שלא ישתכר ושלא יוכל לומר הלל וכן פסק רבי' שמואל לקמן דכל שתיה מותרת ואפי' לפי המפרשים בין שלישי לרביעי לא ישתה שלא יבטל טעם מצה מ"מ במים לא מיירי אלא ביין דומיא בין ראשון לשני ישתה דמיירי ביין כי היכי דניגרריה לליביה כדא' לעיל קח. ומיהו רוב עמא דבר לשתות וגם ר' אלפס התיר מים ולא אסר רק יין.

תוספות מסכת פסחים דף קיח עמוד א

רבי יוחנן אמר נשמת כל חי - נראה ה"פ אף נשמת כל חי אחר יהללך דאי לא תימא הכי אנן כמאן עבדינן וקורא נשמת כל חי ברכת השיר לפי שבשבתות אומרים אותו אחר פסוקי דזמרה ורבינו חיים כהן לא היה חותם ביהללך כי אם בנשמת לבדו משום דלישנא דברכת השיר משמע חדא ברכה. מהודו עד על נהרות בבל - וכן אנו עושים ורננו צדיקים בה' אינו מן המזמור.

ר"ף מסכת פסחים דף כו עמוד א - כו עמוד ב

מתני' מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר ובין הכוסות האלו אם רצה לשתות ישתה ובין ג' לד' לא ישתה: גמ' ירושלמי למה בשביל שלא ישתכר כבר משוכר הוא מה בין יין שבתוך המזון ליין שלאחר המזון יין שלאחר המזון משכר יין שבתוך המזון לא משכר א"ל רבינא לרבא שמעת מינה ברכה טעונה כוס אמר ליה ארבעה כסי תיקנו רבנן דרך חירות הואיל ואיכא כל חד וחד נעביד ביה מצוה: רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר מאי ברכת השיר רב יהודה אמר יהללך ורבי יוחנן אמר נשמת כל חי ת"ר חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי רבי טרפון וי"א ה' רועי לא אחסר מהיכן הלל הגדול אמר רב יהודה מהודו ועד על נהרות בבל ורבי יוחנן אמר משיר המעלות עד על נהרות בבל רב אחא בר יעקב אמר מן כי יעקב בחר לו יה עד על נהרות בבל ומנהגא דעלמא כרב יהודה בתרוייהו בברכת השיר ובהלל הגדול:

המאור הקטן מסכת פסחים דף כו עמוד ב

כתב הרי"ף ז"ל מנהגא דעלמא כרב יהודה בתרוייהו בברכת השיר והלל הגדול. ואנן לא חזינן האי מנהגא בהלל הגדול דאליבא דר"ט הוא דאית ליה כוס ה' וקי"ל כתנא דידן דלית ליה אלא ד' כוסות ואם רצה להוסיף כוס חמישי ולעשות כר"ט אין אנו מונעין אותו ואומר עליו מה שירצה או כרב יהודה או כרבי יוחנן או כרב אחא בר יעקב ואם בא לשתותו בולא כלום אין בנו כח למחות בידו וכן אם רצה לשתות כוסות הרבה. ומצאתי בתשובה לרבינו האי גאון ז"ל לענין משתיא דבכוס חמישי לא משכחן בגמ' דאסור ודאי מיכל קא אמרינן אין מפטירין אחר מצה אפיקומן וכיון דבריכנא בהמ"ז לית לן למיכל מדעם אבל משתיא מנהגא היא ירושת בנימין מאבות אלו דברי הגאון ז"ל ומדבריו אתה למד שזה שאמרו בירושלמי בין ג' לד' לא ישתה למה בשביל שלא ישתכר דוקא בין ג' לד' שלא יפסיד קריית ההלל אבל אחר כוס רביעי שכבר גמר ההלל אם נשתכר לא הפסיד ולא נשכר וכן כתב ה"ר שמואל ז"ל וכן נראין הדברים ומינה נקטינן שאין לו לשתות בין פסח לברכת המזון ולא בין מצה שבאחרונה לברכת המזון והא דתנן אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן יש שפירשו טעמו של דבר כדי שיהא הפסח נאכל על השבע וכדי שיאמר עליו את ההלל בכרס מלאה ובירושלמי פירשו מה טעם הפסח נאכל על השבע כדי שלא יבא לידי שבירת העצם וכך ראיתי במגילת סתרים לרבינו נסים ז"ל. ואין טעם זה מספיק לנו למה ששנינו אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן דהא בגמ' דילן אמרינן לא מיבעיא אחר מצה דכיון דלא נפיש טעמא מפכח לה אלא אחר הפסח סלקא דעתך אמינא כיון דנפיש טעמיה אימא לא מפכח ליה קמ"ל אלמא משום פכחי טעמא הוא ויש לשאול מה לנו אם נתפכח טעמו לאחר אכילתו ונ"ל טעם דבר זה כטעם שאמרו בשתיית יין שבין כוס ג' לד' שלא יפסיד קריאת ההלל ולפי שהיו כל ישראל בזמן שבהמ"ק קיים אוכלים לפנים מן החומה והיה המקום צר להם כמו שאמרו בזיתא פיסחא והלילא פקעי באיגרא ופירשוהו דאכלי אארעא ואמרי התם נראה לנו מזה כי מפני דוחק המקום היו צריכין לזוז ממקומן אחר אכילתן מיד ועולים לראש גגותיהם לומר את ההלל לפיכך חשו להם חכמים שלא ישכחו מלומר את ההלל לכך אסרו להפטיר אפיקומן שלא לפכח טעם הפסח והנהיגו הדבר אף לאחר חורבן הבית במצה זכר למקדש (כמאן) אין מפטירין אחר מצה אפיקומן אבל הא דתנן ישנו מקצתן יאכלו והיא ודאי דוקא בפסח שלא יהא הפסח נאכל בשני מקומות ואין לנו כן במצה וה"ר שמואל כתב שה"ה למצה שיהא זכר למקדש והביא ראיה מדברי אב"י דהוה יתיב קמיה דרבה וחזייה דהוה קא מנמנמם ובידוע שרבה ואב"י לאחר חורבן הבית הוו ואני אומר מעשה דאב"י ורבה בשאר ימות השנה היה ולא בפסח ולפרושי דמתני' נקטינן ליה לההיא עובדא למימרא דאיכא הפרש בין מינם ובין ומנומי דעלמא מתנמנמם הוא נים ולא נים וזהו ששנינו רבי יוסי אומר נתנמנמו יאכלו נרדמו לא יאכלו ואין למעשה של אב"י שום סרך בדבר מצה אלא מה שהזכירה לפי משנתנו וכן הרי"ף לא חשש לכתבו ואין אנו משגיחין באכילת מצה במתנמנמם ולא בנרדם. ועל כל מה שכתב הרי"ף במאן דבעי לברוכי בתרי תלת בתי היכי עביד אין אנו כמו כן משגיחין מאחר שפירשנו טעם אין מפטירין אחר הפסח ואחר מצה אפיקומן שלא ישכח מלומר את ההלל אחר שגמר את ההלל מה לנו עליו בכל מה שיעשה ואם אכל מצה וחזר ואכל כל הלילה מה עבירה היא בידו אנו אין לנו אלא קום אכול מצה ובל תאכל חמץ אבל בל תאכל מצה מנין לנו ואין אנו רואין שרש וענף לכל אלו הדברים ואף אותו הירושלמי שכתב שבועה שלא אוכל מצה אסור לאכול מצה לא נתברר לנו טעמו וכבר כתבנו בו דעתנו במסכת שבועות. ויש ששואלין באכילת מצה מה טעם אין אנו מברכים עליה כל ז' כמו שמברכים על הסוכה כל ז' דהא גמרינן מהדדי שלילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות בין במצה בין בסוכה כדאיתא בפרק הישן ויש להשיב לפי שאדם יכול בשאר ימים לעמוד בלא אכילת מצה ויהיה ניזון באורז ודוחן וכל מיני פירות משא"כ בסוכה

כתוב שם לראב"ד מסכת פסחים דף כו עמוד ב

במאור דף כו: ד"ה כתב הרי: פ. לרי"ף סי' תשצב (פסחים דף קיח א) כתוב שם: וקיימא לן כתנא דידן דלית ליה אלא ארבעה כוסות וכו' וכן אם רצה לשתות כוסות הרבה. אמר אברהם: זה לא ידע על מה הוקבעו, ובודאי שי סמך למנהג הזה מדברי רבי טרפון שאמר [פסחים דף קיח. כגירסת ר"ח והרי"ף] חמישי אומר עליו הלל הגדול ומצוה לעשות כדבריו. והד' כוסות סמכוה באגדה כנגד ד' גאולות, ולקחתי וגאלתי והצלתי והוצאתי, והה' כבר סמכוהו בהגדה כנגד והבאתי. ותנא קמא נמי לא יפחתו לו מד' כוסות קאמר אבל המוסיף עליהם חמישי הרי זה משובח. ומדקאמר אומר עליו הלל הגדול בלא אמירה לא שתי ליה. ויש טעם בדבר בזמן שהיה פסח כדי שלא ימשכו אחר השתיה ויניחו אכילת הפסח לנותר, ועכשו שאין פסח נמי כדי שיהא היכר לד' כוסות שכנגד הגאולה, כי כל מה שאדם שותה תוך סעודתו אין בו היכר לחירות לפי שהוא צרוך האכילה, ובכל מה שישתה לא יפטר מד' כוסות אלא אם כן ישתה אותם שלא בשעת הסעודה, וטעם יפה הוא וראוי לסמוך עליו ולא להלעיג על המנהגות. וכן כתב רבינו נסים על ענינים אחרים.

מלחמת ה' מסכת פסחים דף כו עמוד ב

ועוד כתב הרי"ף ז"ל מנהגא דעלמא כר"י בתרויהו בברכת השיר ובהלל הגדול עד וקיימא לן כתנא דידן דלית ליה אלא ארבעה כוסות:

אמר הכותב בכאן לא שמע בעל המאור ז"ל דברי הראשונים ולא ראה הלכות הרב ר' יצחק בן גיאת ז"ל ולא מצא רב מארי גאון גם מן התשובה שכתב לרבינו האי גאון לא קרא ממנה אלא מקצתה כדי שלא יהיה לו תרעומות אלא על דברי רבינו אבל הצריכנו להעתיק דברי ראשונים שכולן פירשו דארבעה כוסות חובה כוס חמישי רשות אם רצה לשתות יקרא ואם לאו לא ישתה והדבר הפשוט מן הגמרא דאי ברייתא פליגא אמתניתין הוה לן למימר בגמרא מני מתניתין לא רבי טרפון ולא יש אומרים כדרך כל התלמוד ולא מישתמיט חד תנא וליתני לא יפחתו לו מד' כוסות של יין ר"ט אומר חמשה ועוד דשקלו וטרו אמוראי כר"ט אלמא הלכתא כוותיה וקיימא לן ד' כסי תקינו רבנן דרך חירות ולא חמשה: והוי יודע שטעם אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כדי שיהא הפסח נאכל על השבע וגזרה גזרו בו שלא יאכל אפילו דברים שאינן משביעין ואינן באין אלא בקינוח והיינו פלוגתא דשמואל ורבי יוחנן דשמואל סבר לא אסרו אלא כגון ארדיליא וגוזליא לאבא שהן חביבים עלינו ואנו ממלאין כרסנו מהן ורבי יוחנן סבר אפי' קליות ואגוזים אסור ותניא כוותיה דרבי יוחנן וזהו שאמרו לא מיבעיא אחר מצה דלא נפיש טעמיה וכו' דבעינן שיהא מברך בעוד שטעם פסח בפיו כדי שיהא לו בכל זה היכר שלא יחזור ויאכל ונמצא פסח נאכל באמצע סעודה וכך אמרו ראשונים שלא קודם קריאת הלל בלבד אסרו אלא כל הלילה כדי שלא יאכל פסח בכרס ריקנית מפני דוחק חבורות ולאחר שיגמור סדר הלילה יהא עורך שולחן ואוכל זה כפתור ופרח וכשם שאמרו בפסח כך אמרו במצה ולא שיהא דינה כן שהרי לא אמרו בפסח שיהא נאכל על השבע אלא משום שלא יבא לידי שבירת עצם ואין טעם זה במצה אלא מצות חכמים היא בלכתחילה זכר לפסח ואף על פי ששנו בברייתא ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה בכאן מן הראשונה הוא שיצא ועליה הוא מברך ואין אותה שבאחרונה באה חובה דתניא במכילתא יאכלוהו מכאן אמרו הפסח נאכל אכילת שבע ואין מצה ומרור נאכלין אכילת שבע וגמרין נמי מוכחא שאילו היה כן היו חולקין במי שכל פתו מצה כדרך שחלקו במי שאין לו שאר ירקות אלא שלדברי הלל שהיה כורכן בזמן דאיכא פסח כולן נאכלין על השבע לא מפני חובת עצמן אלא מפני הפסח הבא עמהן ומפני כל זה תקנו שיהו מפטירין סעודתן במצה זכר למקדש ולענין משתא בתר כוס רביעי ודאי אסור לא מפני מצה שהרי כבר שתה אחריה שתי כוסות ועוד אמרו כגון תמרי קליות ואגוזים מיני מיכלא אבל במיני משתיא לא אלא טעם הדבר כדי שלא יהא מוסיף על ד' כוסות ונראה כמו שמתחיל בסדר אחר ורוצה לאכול פסח מצה ומרור ואין נמנין על שני פסחים כאחד ועוד שאם כן לא היה פסח ראשון נאכל על השבע וכן במצה לפיכך אסרו לשתות אחר ד' כוסות אלא שהתירו לו כוס חמישי והאריכו עליו את הדרך לקרוא עליו הלל גדול וזהו מה שאמר רבינו הגדול ז"ל ומאן דצחי לית ליה רשותא למישתי אלא מיא ולאחר הלל זה לא אשכחן בגמרא דאסור דאיכא למימר דיו שהחמרת עליו בכוס חמישי לקרוא עליו הלל גדול וכל מי שרוצה לשתות בקריאה זו הותר לו אלא שאמר רבינו הגאון דנקיטי רבנן ממנהגות דנהיגין בישראל דכל מאן דבעי למישתי שתי בין שני לשלישי ולא חזי לנו ולא שמיע לנו מאן דשתי חמרא בתר ברכת השיר בליליא קמא ובשמא דכולהו רבוותא אמר נמי רב יצחק בן גיאת הכי וכתב דכן מנהג ומעשה בכל ישראל מאין שינוי כלל ואין אנו משגיחין על כל מה שהתיר בבעל המאור ז"ל ולא שומעין אנו לדבריו לפרוץ גדרן של ראשונים ובאותו הירושלמי שכתב רבינו ז"ל שבועה שלא אוכל מצה אסור לאכול מצה בלילי הפסח כבר כתבנו גם אנו בו דעתנו במסכת שבועות בדברים נכונים וברורים ומה שכתב בעל המאור ז"ל בספירת העומר והכין אסיקנא במנחות אמימר מני יומי ולא מני שבועי אמר זכר למקדש הוא ואף על פי שאנו מונין ימים ושבועי מנהג הוא בידינו ואינו אלא עיקר הלכה דקיימא לן כרבנן דבי רב אשי דמנו יומי ומני שבועי וכן פסקו כל הגאונים ורבינו ז"ל:

הלכות רי"ץ גיאת הלכות פסחים

ונוטלין ידיהם בלא ברכה ומוזגין כוס ג' ומברכין עליו ברכת המזון כשאר ימים טובים ולכשמסיימין מברכין בפ"ה ושותין. ומוזגין כוס רביעי ואומר עליו את ההלל ואינן צריכין לברך בתחלתו שכבר תנב^ררטי אמרו מקצתו בהגדה וחותרמין בברכת ההלל. ומברכין ברכה אחרונה על הגפן ועל פרי הגפן. ומי שהוא רוצה ליטול כוס ה' ולומר עליו הלל הגדול אינו אומר ברכת השיר על כוס רביעי ואף לא מברך על הגפן אלא מניחין לאחר הכל עד שיגמור וחותרמין ומברך ושותה ואומר ברכה אחרונה. ואינו רשאי לא לאכול ולא לשתות לאחר כך כלום אלא מים לצמאו וכך מנהג כל ישראל מאין שינוי.

ראבי"ה חלק ב - מסכת פסחים סימן תקכה

ובסדר רב עמרם כתב אם רצה אדם לשתות כוס חמישי, שצמא או שיש שם זקן או חולה שצריך לשתות, (ו)לא יאמר הלל הגדול ונשמת כל חי על כוס רביעי, אלא כוס רביעי ישתה אחר גמר הלל מצרים וחתימתו, ועל כוס חמישי יאמר הלל הגדול וחותרם יהללך, שכך אמרו חכמים תניא חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי רבי טרפון ויש אומרים ה' רועי לא אחסר. וכן אמר רב שר שלום גאון ארבע כוסות חובה [חמישית] רשות, שאם רצה אומר עליו הלל הגדול ושותה. וחותרם על הגפן, ושוב לא ישתה כלל עד אור הבוקר. נראה לי שאותו הכוס שותה מיהא בין קטן בין גדול, וכן כוס שלישי ואין בו משום <בין> שלישי לרביעי לא ישתה. ורבינו אלפסי כתב דמיא מצי למשתי אי צחי. וברוב הספרים רביעי אומר עליו הלל הגדול. ונראה לי שמה שאמר הגאון חותרם יהללך שרוצה לומר שיאמר אחריו נשמת כל חי וחותרם מלך מהולל. ושמה ניהוגם אחרי נשמת כל חי לומר יהללך אחרי ישתבח וכו', שקשה לומר שחתימה אחת יאמר להלל מצרים ולהלל הגדול:

ספר אור זרוע חלק ב - הלכות פסחים סימן רנו

חליף לכמה בתי ועביד כי האי גוונא עושה כסדר הזה בכל הבתי' לכורכה לשון כרוך ריפתא. שמים אחרונים חובה. של סכנה אבל הדלק' נר בשב' שהיא חובה טעונה ברכה לפי שזו היא חובה של מצוה: זוכר בשלישי ברכת מזונו מברך בהמ"ז ומזג כוס רביעי: הלל המצרי לתנו. פי' לספר אותו ומעתה אסור לאכול ולשתות כל הלילה וזהו אל יטעם כלום באישונו. שצריך שיהא טעם אפיקומן בפיו. קמעה לשתות מים יכנס פי' מעט מים יכול לכנס אסור לאכול ולשתות כל הלילה וזהו אל יטעם כלום באישונו. שצריך בחמישי לשתות יין יאמר בחמישי הלל הגדול שמזכיר בו יציאת מצרים ונותן לחם לכל בשר דקשים מזונותיו של אדם. והלל זה יש אומרים שעושה הסדר אומר הודו והמסובין אומרי' כי לעולם חסדו וי"א תיבה והאחרים עונים אחריו ענייה וי"א כל התיבה ואחריו עונים אותה ויש שם כל"ח כנגד (כ"ט אמות) [ט' מאות] וע"ד דורות שהעביר הקדוש ברוך הוא ליתן תורה מאלף דור לכל"ו דור וחותרם בברכת השיר יהללך וחותרם מלך מהולל בתשבחות ור' יוחנן אמר אומר נשמת כל חי וחותרם בישתבח מלך גדול וכו' והעולם חותמין בשתייהן ורבי' חיים כהן היה חותרם ביהללך רק אחר נשמת כל חי שתי הברכות ניתקנו בשביל השיר ושתי הברכות למה. ומברך בורא פה"ג ושותה בהסיבה ומברך אחריו.

רא"ש מסכת פסחים פרק י סימן לג

לג ת"ר כוס חמישי אומרים עליו הלל הגדול דברי רבי טרפון. וי"א ה' רועי לא אחסר. ורשב"ם גורס רביעי אומרים עליו הלל הגדול דכוס חמישי מאן דכר שמה. ואם בא לומר כוס חמישי רשות ואם ירצה יעשה כוס חמישי הכי הוה ליה למימר הרוצה לעשות כוס חמישי אומר עליו הלל הגדול. אבל לפי גירסת הספרים משמע דלר' טרפון וי"א כוס חמישי הוה ליה חובה ונהגו העולם לעשות רשות. וכן כתב ה"ר יוסף טוב עלם ז"ל שאם הוא תאב לשתות יעשה כוס חמישי. משמע מתוך דבריו שאסור לשתות אחר ארבע כוסות. ותימה דמנלן הא דלקמן לא קאמר אלא דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן היינו שלא לאכול אבל למשתי שרי. וכן נמי מדפריש בירושלמי דבין שלישי לרביעי לא ישתה משום דשמה ישתכר. מכלל דאי לאו חיישינן לשכרות היה מותר לשתות. ומנהג פשוט הוא שלא לשתות יין ופי' הר"ם ז"ל טעם למנהג לפי שחייב אדם לעסוק כל הלילה בהלכות פסח וביציאת מצרים לספר בנסים ובנפלאות שעשה לנו הקדוש ברוך הוא ולאבותינו עד שתחטפנו שינה ואם ישתה ישתכר. והכי אמרינן בתוספתא (פ"י) חייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים כל הלילה. וזה ששינו מעשה בר' אליעזר ור' יהושע שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרים ביציאת מצרים כל הלילה וכו'. אבל בכוס רביעי התירו שיש לו סמך מן הפסוק כנגד ולקחתי אתכם:

רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ח

הלכה י

ואחר כך נוטל ידיו ומברך ברכת המזון על כוס שלישי ושותהו, ואחר כך מזג כוס רביעי וגומר עליו את ההלל, ואומר עליו ברכת כ השיר והיא יהללך ה' כל מעשיך וכו', ומברך בורא פרי הגפן ואינו טועם אחר כך כלום כל הלילה חוץ מן המים, ויש לו למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול והוא ל מהודו לה' כי טוב עד על נהרות בבל, וכוס זה אינו מ חובה כמו ארבעה כוסות, ויש לו לגמור את ההלל בכל מקום שירצה אף על פי שאינו מקום סעודה. +/השגת הראב"ד/ ויש לו לגמור את ההלל בכל מקום שירצה אף על פי שאינו מקום סעודה. א"א אין הדעת מקבלת כן לפי שאין כאן שם לארבעה כוסות אם אינן במקום אחד. +

הגהות מיימוניות הלכות חמץ ומצה פרק ח הלכה י

[כ] כרב יהודה ודלא כר' יוחנן דאמר נשמת כל חי וכן פסק רב אלפס ומסקנא דמילתא כרב יהודה בתרוייהו בברכת השיר ובהלל הגדול אמנם נהגו לומר זה וזה והתוס' פירשו דר' יוחנן מוסיף אדרב יהודה לומר נשמת כל חי אחר יהללך ולא יסיים ברכה של יהללך ויתחיל מיד נשמת שאם לא כן מברך בסוף יהללך ובסוף נשמת נמצא ברכה אחרונה לבטלה וכן היה נוהג ר' חיים כ"ץ ע"כ. וראבי"ה חולק ואומר דאין זו חתימה בשתיים וחותרם בשתייהן אך גם הוא כתב שמיד אחר הלל המצרי יש לומר נשמת כל חי ואח"כ הלל הגדול ואף על גב דפליג בחתימה כדפרישית וכן רש"י כתב דמיד שיאמר הלל יאמר הלל הגדול ואח"כ יאמר נשמת. והא לך לשון ס"ה ומזג כוס שלישי לברכת המזון והרביעי להלל ופירש"י ורבינו יוסף ט"ע שאם היה חולה או איסטניס וצריך לשתות ימזוג כוס חמישי ויאמר עליו הלל הגדול ואומר נשמת וישתבח עד מלך אל חי העולמים ורבינו חיים אבי אמי לא היה חותרם הלל בברכה כ"א בחתימה של ישתבח ושתי חתימות בענין אחד למה עכ"ל. לשון ראבי"ה ובסדר רב עמרם כתב שאם רצה למזוג כוס חמישי כגון שיש שם זקן או חולה שצריך לשתות לא יאמר הלל הגדול ונשמת על כוס רביעי אלא כוס רביעי ישתה אחר גמר הלל המצרי וחתימתו ועל כוס ה' אומר הלל הגדול וחותרם יהללך שכך אמרו חכמים חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי ר' טרפון וי"א ה' רועי לא אחסר וכן אמר רב שלום גאון ארבעה כוסות חובה חמישי רשות שאם רצה אומר עליו הלל הגדול ושותה וחותרם על הגפן ושוב לא ישתה כלל עד הבקר ונ"ל שאותו כוס

שונה בין גדול ובין קטן וכן כוס שלישי ואין בו משום בין שלישי לרביעי לא ישתה ורב אלפס כתב דמיא מצי למייתי אי צחי וברוב ספרים כתוב אומר עליו הלל הגדול, ונ"ל שמה שאומר וחותם יהללוך שר"ל שיאמר אחריו נשמת כל חי וחותם מלך מהלל ושמה נוהגים לומר אחר נשמת יהללוך אחר ישתבח שמך וכו' שקשה לומר בחתימה אחת יאמר הלל המצרי והלל הגדול עכ"ל רבי"ה. כתב בה"ג ואסור למיכל מידעם אחר מצה ולא למייתי לבר כסא דברכה וכסא דהלילא ואי בעי למייתי מיא שתי עכ"ל. וכן כתב רב אלפס מאן דצחי לית ליה רשות למייתי אלא מיא וכן רבינו המחבר כבעמוד וכתב שיכול למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול אם ירצה וכן יסד רבינו יוסף ט"ע בסידורו ככל דבריו וכן כתב רבינו שמחה. שוב מצאתי בתוס' ע"פ שמותר לשתות כל הלילה בין יין בין מים דלא קפיד תלמוד אלא שלא לאכול אחר מצה אבל אשתייה לא קפיד וכן כתב רש"י בסדר שלו ע"כ וכן פי' רשב"ם בפירושו להדיא שאין קפידא בשתייה וכן נראה מדהתירו כוס ה' שאינו חובה ונראה להתיר יין מכ"ש מים שהרי בלאו הכי שתי שני כוסות של יין אחר המצה כסא דברכת המזון וכסא דהלילא ועוד כוס שלישי דהלל הגדול אם רצה כדלעיל וכן מצאתי בשם ר"י בר"ר יהודה מפי ר"ג מ"ה שאינו אסור לשתות יין אלא בעודו יושב על השולחן משום דנראה כמוסיף על הכוסות וקשה אם כן היאך שרי למייתי בין הכוסות הללו בין (ג' לד') (א' לב' וג') ועוד מה שצריך לפרש טעמא בירושלמי משום שכרות תיפוק לי משום דנראה כמוסיף על הכוסות, ואדרבה בין כולם היה לאסור מטעם זה כדפי' אלא ודאי נראה דלא לא חיישינן ועוד מדשרו להוסיף חמישי שאינו חובה, ע"כ:

[ל] כרב יהודה ודלא כר' יוחנן דאמר משיר המעלות ודלא כרב אחא בר יעקב דאמר מכי יעקב בחר לו, ע"כ:

[מ] אסור לשתות יין אלא בעודו יושב על השולחן שלא יהא נראה כמוסיף על הד' כוסות אבל לאחר שעקר מן השולחן מותר. וכן מצאתי בתוס' ה"ר יחיאל שלא אסרו אלא לאכול אחר אפיקומן דמה שאסרו לשתות בין ג' לד' ה"ט כדמפרש בירושלמי שלא ישתכר קודם גמר הלל ובעל הרוקח כתב טעם המתירין ולא פי' טעם האוסרין ומ"מ שלא להקל טוב לנהוג כדברי הגאונים דלעיל ולא ישתה אלא מים אם צריך להם, ע"כ:

ר"ן על הרי"ף מסכת פסחים דף כו עמוד ב – כז עמוד א

חמישי אומר עליו הלל הגדול ד"ר טרפון. כתב הר"ז הלוי ז"ל דר' טרפון אמתני' פליג דתנן ולא יפחתו לו מד' כוסות של יין ור' טרפון ס"ל דחמשה נינהו ועל החמישי אומר הלל הגדול ולפ"ז לא קי"ל כר' טרפון ולא נהירא דאי ברייתא פליגא אמתני' הוה ליה למתני בגמרא מני מתני' לא ר' טרפון ולא יש אומרים דהכי אורחא דתלמודא ועוד דאם איתא דהכי הוא היכי אפשר דלא אשתמיט חד תנא למתני ולא יפחתו לו מד' כוסות של יין ר' טרפון אומר חמשה ועוד דמדשקלי וטרו אמוראי בדרי' טרפון אלמא הלכתא כוותיה וסוגיין בכולי פרקין ריהטא [דד' כוסות נינהו ולא חמשה אלא ודאי כדברי הגאונים ז"ל עיקר] דד' כוסות חובה וחמישי רשות ואם רצה לשתות אומר עליו הלל הגדול אי נמי דמצוה מן המובחר לשתות כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול והיינו לישנא דאומר עליו הלל הגדול וכך מטין דברי הרמב"ם ז"ל בפרק אחרון מהלכות חמץ ומצה:

טור אורח חיים הלכות פסח סימן תפא

כוס חמישי לא הוזכר לגירסת רשב"ם ואין לעשותו ולכך פירש שאומר הלל הגדול על כוס ד' וכן יראה מדברי רבינו האי שנסאל לפניו אשכחן לרב סעדיה שאומר מי שרוצה לשתות כוס ה' יאמר עליו הלל הגדול ויניח יהללוך ויאמר לאחריו אבל עכשיו באו תלמידים ואמרו שעל כל כוס וכוס צריך ברכה לאחריו כמו לפניו ואומר יהללוך אחר ההלל וחותמין מלך מהלל בתשבחות ושותה כוס ה' ואומרים עליו הלל הגדול וחותמין בנשמת כל חי עד הבוחר בשירי והשיב דברי רב סעדיה כן הוא ומנהג שלכם יפה הוא ואנו לא נהגין בכוס ה' כל עיקר והני ת"ח דמברכי אחר הלל ואחר הלל הגדול דרב סעדיה ודילכון עדיפא מדילהון דלא אמרו רבנן ב' ברכות ע"כ והעולם נהגו בו לעשותו רשות וכ"כ רב יוסף טוב עלם שאם הוא תאב לשתות יעשה כוס ה' וכ"כ רב שר שלום כוס ה' רשות אם רוצה לשתות ישתה ואומר עליו הלל הגדול וחוזר ואומר עליו יהללוך וכן סידר רב כהן צדק ורבינו משה וכ"כ רב עמרם שחוזר ואומר עליו יהללוך יראה מדעתם מי שירצה לעשותו חותם ביהללוך אחר ההלל ואומר עליו הלל הגדול ונשמת וחותם ביהללוך וכיון דאיכא פלוגתא דרבנותא טוב למעט בברכות ומי שרוצה לעשותו לא יחתום אחר ההלל ויאמר עליו ההלל הגדול ונשמת ויחתום וכ"כ הרי"ף גיאת כתב א"א ז"ל יראה מדברי רב יוסף טוב עלם שאסור לשתות אחר ד' כוסות וכ"כ רי"ף בתר דאכלי כל מגדני ופירי אכלו בסוף כזית מצה דמינטרא ולא טעמין בתר הכי כלום בר מכסא דברכת מזונא וכסא דהלילא ומאן דצחי לית ליה רשותא למשתי חמרא אלא מיא וכ"כ כל הגאונים ותימא מנ"ל הא דהא לא קאמר אלא אין מפטירין לאחר הפסח אפיקומן היינו שלא לאכול אבל למשתי שרי ומנהג פשוט הוא שלא לשתות יין ופי' ה"ר יונה טעם למנהג לפי שחייב אדם לעסוק כל הלילה בהלכות פסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו עד שתחטפנו שינה ואם ישתה ישתכר והכי איתא בתוספתא חייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים כל הלילה וזהו ששינו מעשה בר"א ורבי יהושע שהיו מספרים ביציאת מצרים כל הלילה וכו':

בית יוסף אורח חיים סימן תפא

א כוס חמישי לא הוזכר לגירסת רשב"ם ואין לעשותו וכו'. הוא אשר כתבתי בסימן שקודם זה (ד"ה כוס) שרשב"ם (קיה. ד"ה ה"ג ת"ר רביעי) גורס בברייתא רביעי גומר עליו את ההלל ואומר הלל הגדול ולפי גירסא זו לא הוזכר כוס חמישי כלל לא במשנה ולא בברייתא אבל הרי"ף (כו:) והרמב"ם (פ"ח ה"י) גורסים בברייתא כוס חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי רבי טרפון וכתב הר"ן (ד"ה חמישי) שהר"ה (שם) סובר דרבי טרפון פליג אמתניתין דתנן (צט:): לא יפחתו לו מארבע כוסות ורבי טרפון סבר דחמשה נינהו ולפי זה לא קי"ל כרבי טרפון ולא נהירא דסוגיין בכוליה פירקין ריהטא דארבע כוסות חובה וחמישי רשות ואם רצה לשתותו אומר עליו הלל הגדול אי נמי דמצוה מן המובחר לשתות כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול

מהודו לה' כי טוב עד על נהרות בבל וכו' (תהלים קלו) זה אינו חובה כמו ארבע כוסות: והרא"ש (סי' לג) כתב רשב"ם גורס כוס רביעי אומר עליו הלל הגדול דכוס חמישי מאן דכר שמיה ואם בא לומר כוס חמישי רשות ואם ירצה יעשה כוס חמישי הכי הוה ליה למימר הרוצה לעשות כוס חמישי אומר עליו הלל הגדול אבל לפי גירסת הספרים משמע דלרבי טרפון יש אומרים כוס חמישי הוה ליה חובה ונהגו העולם לעשותו רשות עכ"ל:

וכן יראה מדברי רבינו האי (רי"ץ גיאת ח"ב עמ' ק) שנשאל לפניו וכו'. כלומר כדברי רשב"ם שסובר שאין לעשות כוס חמישי נראה מדברי רבינו האי שכתב אכן לא נהגין בכוס חמישי כל עיקר. וביאר דברי השאלה שרב סעדיה (סדור עמ' קמח) כתב דכוס חמישי רשות ומי שרוצה לשתותו גומר ההלל על כוס רביעי ואינו אומר יהללך ועל כוס חמישי אומר הלל הגדול וחותרם ביהללך. וזהו שכתב ויניח יהללך ויאמר לאחריו כלומר יניח מלומר יהללך על כוס רביעי ויאמרנו על כוס חמישי אחר הלל הגדול. אבל עכשיו באו תלמידים ואמרו שעל כל כוס וכוס צריך ברכה לאחריו כמו לפניו פירוש בכל כוס צריך ברכה דכשם שכוס שלפני ברכת המזון טעון ברכה דעל כוס ראשון אומר קידוש ועל השני אומר אשר גאלנו כך כוסות שלאחריו כל אחד טעון ברכה^א ולאפוקי מרבינו סעדיה שסובר דכוס רביעי אומר עליו ההלל בלא ברכה אלא על כוס רביעי חותרם ביהללך ועל כוס חמישי חותרם בנשמת עד הבוחר בשירי זמרה. ולפי זה מה שאמרו ושותה כוס חמישי ואומר עליו הלל הגדול וכו' היינו לומר שותה כוס חמישי אחר שאומרים עליו הלל הגדול וכו': ואפשר לפרש שמה שכתב שעל כל כוס וכוס צריך ברכה לאחריו כמו לפניו. כלומר שכל כוס וכוס צריך שיוקדם לו ברכה לפניו ולאחריו שכוס ראשון אומר עליו קידוש היום ועל כוס שני אומר ברכת אשר גאלנו הרי ברכה זו היא אחרונה לכוס (אחד) [ראשון] וראשונה לכוס שני ועל כוס שלישי מברך ברכת המזון ובורא פרי הגפן וברכה זו היא אחרונה לכוס שני וראשונה לכוס שלישי וכוס רביעי סוברים תלמידים הללו שמברכין עליו ברכת קריאת הלל וכמו שכתב רבינו בסימן תע"ג שרבינו מאיר מרוטנבורג (עי' מהדורת כהנא פסחים תנח) וקצת גאונים (ברכות יד. תוד"ה ימים) סוברים כן או שהם סוברים שצריך לברך בורא פרי הגפן על כוס רביעי וכמו שכתב רבינו בסימן תע"ד שיש אומרים שצריך לברך בורא פרי הגפן לפני כל כוס וכוס איזו ברכה מאלו שיסברו צריך לברך נמצא שהיא אחרונה לכוס שלישי וראשונה לכוס רביעי ואחר כך יתחיל יהללך וחותרם מלך מהולל בתשבחות על כוס חמישי ושותה נמצאת ברכה זו אחרונה לכוס רביעי וראשונה לכוס חמישי ואחר כך אומר הלל הגדול וחותרם בנשמת הבוחר בשירי זמרה והרי כאן ברכה אחרונה על כוס חמישי נמצאו שכל אלו ארבע כוסות אף על פי שאין לכל אחד מהן ברכה מיוחדת תחלה וסוף עם כל זה לפי סדר שתיקנו חכמים נמצא שלכולם יש ברכה לפנייהם ולאחריהם אבל קשה לפירוש זה דא"כ היה לרבינו לכתוב כן ושותה כוס רביעי ואומר יהללך אחר ההלל וחותרם מלך מהולל בתשבחות ושותה כוס חמישי דהוה משמע דעל כוס חמישי הוא אומר ההלל וחותרם יהללך ושותה ואחר כך אומר עליו הלל הגדול אבל השתא שלא כתב ושותה כוס רביעי משמע שעל כוס רביעי הוא אומר יהללך אחר ההלל וחותרם מלך מהולל בתשבחות ואח"כ שותה כוס חמישי וקודם שישתה אומר עליו הלל הגדול:

והשיב דברי רב סעדיה כן הוא ומנהג יפה הוא. כלומר למי שרוצה לשתות כוס חמישי וכמו שכתבתי לדעת הרי"ף והרמב"ם: ואנן לא נהגין בכוס חמישי כל עיקר. נראה שטעמו מפני שלא היו גורסים בברייתא כוס חמישי אלא כוס רביעי וכדגריס רשב"ם:

ומה שכתב דדברי רב סעדיה מנהג יפה הוא. היינו מפני שרוב הספרים גורסים בברייתא כוס חמישי וכגירסת הרי"ף והרמב"ם אי נמי אפילו אם היה גורס רבינו האי גם כן כוס חמישי היה סובר דלרשות קתני ולא למצוה וכיון דלית ביה מצוה לא היו נוהגים לעשותו כלל ורב סעדיה סובר דלמצוה קתני ומפני כך היה נוהג לעשותו ואפילו אם היה מפרש דלא הוה מצוה אלא רשות היה מנהגם לשתות כוס חמישי כיון דלית ביה איסורא: ומה שהשיב דדברי רב סעדיה מנהג יפה הוא היינו לומר דמה שכתב שלא לברך על כוס רביעי שפיר דמי כלומר ועדיף ממנהג התלמידים:

וזה שכתב אח"כ והני תלמידי חכמים דמברכין אחר הלל ואחר הלל הגדול. כלומר שמברכין על כוס רביעי אחר הלל יהללך ועל כוס חמישי אחר הלל הגדול נשמת עד הבוחר בשירי זמרה. דרב סעדיה ודילכון עדיפא כלומר דרב סעדיה דהיינו דילכון שאינכם מברכין אלא אחת. עדיפא מדילהון שמברכין שתיים דלא אמרו רבנן שתי ברכות כלומר אחר ברכת המזון לא אמרו רבנן אלא ברכה אחת דהיינו ברכת השיר אבל ברכה אחרת לא נזכרה לא במשנה ולא בברייתא: והעולם נהגו בו לעשותו [רשות]. כך צריך לגרוס והם דברי הרא"ש שכתבתי בסמוך ודלא כספרים דגרסי והעולם נהגו כן לעשותו רשות דאם כן משמע שרבינו סובר דלרשב"ם ולרבינו האי כוס חמישי הוה רשות ומדברי הרא"ש משמע דלרשב"ם אין לעשותו כלל [וכן] נראה ג"כ מדברי רבינו ואין לפרש דאדברי רבינו האי קאמר והעולם נהגו כן שהרי על דברי רשב"ם כתב וכן יראה מדברי רבינו האי וא"כ כי היכי דלרשב"ם אין לעשותו כלל הני נמי לרבינו האי לדעת רבינו ומשמע שהוא מפרש כפירוש הראשון שפירשתי בדברי רבינו האי דאילו לפירוש השני לרבינו האי רשות הוה והיכי קאמר על דברי רשב"ם וכן יראה מדברי רבינו האי:

ומה שכתב רבינו וכן כתב רב יוסף טוב עלם (יוצר לשבת הגדול בפיוט אלקי הרוחות) שאם הוא תאב לשתות יעשה כוס חמישי. כן כתב שם הרא"ש. והמרדכי (לד.) כתב בקושי התירו לאיסטניס וחולה להוסיף כוס חמישי אם לא יכול להתאפק מלשתות ובעלילה צוו עליו לומר בו הלל הגדול עכ"ל:

ומה שכתב רבינו וכן כתב רב שר שלום כוס חמישי רשות אם רוצה לשתות ישתה ואומר עליו יהללך וכן סידר רב כהן צדק וכו' (בה"ג דפ' ברלין עמ' 144) וכו' יראה מדעתם מי שירצה לעשותו חותרם ביהללך וכו'. תימה שרב שר שלום כתב שעל כוס חמישי אומר יהללך ורבינו כתב יראה מדעתם שחותם ביהללך אחר ההלל דהיינו שאומר יהללך על כוס רביעי ודוחק לומר דיראה מדעתם דקאמר רבינו לא קאי אלא לרב כהן צדק ורבינו משה (רי"ץ גיאת ח"ב עמ' ק) ורב עמרם (סדר ר"ע ח"ב סי' פז) ואפשר שרבינו מפרש שמה שכתב רב שר שלום ואומר עליו יהללך הכי קאמר אומר על כוס רביעי יהללך ועל כוס חמישי נשמת וגם זה דוחק ויותר נראה לומר שרבינו סובר דלחתימת נשמת קרי רב שר שלום יהללך ומאחר שלא כתב שאינו חותרם בברכת הלל על כוס רביעי משמע שגומר עליו ההלל עם חתימתו [בדק הבית] כל זה כתבתי כפי

הנוסחא שהיתה לפני שהיה כתוב בדברי רב שר שלום ואומר עליו יהללך ולא היה כתוב בו שחוזר ובדברי רב עמרם היה כתוב חוזר ואומר עליו יהללך. **אחר כך מצאתי נוסחא שכתוב גם בדברי רב שר שלום וחוזר ואומר יהללך והיא הנוסחא הנכונה שאין צורך לידחק כלל [עד כאן]: ודע שרבינו משה שהזכיר כאן רבינו אינו הרמב"ם אלא רב משה גאון דאילו להרמב"ם אינו אומר שום ברכה על כוס חמישי וכמבואר בלשונו:**

כתב אדוני אבי ז"ל יראה מדברי רב יוסף טוב עלם שאסור לשתות אחר ארבע כוסות וכו' עד סוף הסימן. הכל בפסקי הרא"ש פרק ערבי פסחים (שם) וגם הגהות מיימון כתבו בפרק ו' (דפ' קושטא הי"א) שרבינו יחיאל היה מתיר לשתות יין והעולם נהגו כדברי הרי"ף (שם) ומכל מקום לדברי הכל מותר לשתות מים ומיהו שאר משקין נראה דלמאן דאסר לשתות יין הכי נמי אסר בהו. **והמרדכי (לח:)** כתב שהרב שמואל מאיורא היה מחמיר על עצמו ולא היה שותה אפילו מים וכ"כ הגהות מיימון פרק ו' (שם) ולא נהגו כן: כתב הכל בו (סי' מט יא.) יש אנשים שנהגו למעט אכילתן ביום ראשון של פסח כדי שיאכלו מצה לתיאבון בליל שני: כתב האגור (סי' תתיט) בשם שבלי הלקט (סי' ריח קא): המהדרין שבישראל נוהגים ליל שני כליל ראשון לכל דבריו זכר לפסח אבל מי שרוצה לאכול ולשתות ליל שני אחר גמר ההלל אוכל ושותה ואין עליו כלום אבל נמצא מוציא עצמו מכלל המהדרים ועובר על דברי חכמים שאמרו (עי' ברכות מט:) לעולם לא יוציא את עצמו מן הכלל עכ"ל:

דרכי משה הקצר אורח חיים סימן תפא

(א) **ולוי נראה דלאחריו ולפניו לאו אסעודה קאי דלא הוזכרו בדבריהם כלל אלא אכוס קאי וסבירא להו דכל כוס וכוס צריך ברכה אחרונה כמו שצריך ברכה לפניו ולכן סבירא להו דצריך לחתום אחר כוס רביעי מלך מהולל וכו' ולא סגי בחתימת כוס חמישי מאחר דכבר סילק נפשיה מכוס רביעי לגמרי אף בברכה אחרונה כן נ"ל פירוש דבריהם:**

(ב) **ומהר"י וייל כתב בדרשות (ס"ו קצג) דדוקא מים כמו שהן שריין אבל מים שנתמדו שקורין עפי"ל טראנ"ק גרע מין ואסור דמבטל טעם המצה והמנהג לשתות מים מבושלים עם שרשים המתוקים שקורין לאקרי"ץ וא"כ לפי זה אפשר דאף עפי"ל טראנ"ק שרי:**

ב"ח אורח חיים סימן תפא

א כוס חמישי לא הוזכר לגירסת רשב"ם ואין לעשותו. כלומר דכיון דלא הוזכר לא במשנה ולא בבבביתא דיש לעשות חמשה כוסות דלא יפחתו לו מארבע כוסות יין תנן חמש לא תנן משום הכי גורס רשב"ם בבבביתא רביעי אומר עליו הלל הגדול דסבירא ליה דמאן דגרס חמישי טועה הוא דחמישי מאן דכר שמיה דאין לפרש דהכי קאמר דאם בא לעשות כוס חמישי הרשות בידו דא"כ הכי הוה ליה למימר הרוצה לעשות כוס חמישי אומרים עליו הלל הגדול מדלא קתני הכי משמע דכוס חמישי פשיטא ליה דהוה ליה חובה והא ודאי ליתא שהרי לא הוזכר בשום מקום לשם חובה הלכך גרסינן רביעי אומרים עליו הלל הגדול וממילא אין לעשות כוס חמישי אפילו לשם רשות ולכך פירש שאומר עליו הלל הגדול על כוס רביעי דוקא:

ב וכן יראה מדברי רבינו האי וכו'. דמתשובתו שהשיב ואנו לא נהגין בכוס חמישי כל עיקר שמעין דאין לעשותו אפילו לשם רשות וכפירוש רשב"ם. וביאור דברי השאלה הוא לפי שרב סעדיה סובר דכוס חמישי רשות ומי שרוצה לשתות כוס חמישי יאמר עליו הלל הגדול, כלומר שיאמר קודם כוס חמישי הלל הגדול ולא יאמר יהללך על כוס רביעי אלא גומר הלל הקטן לבד בלא ברכת יהללך ושותה כוס רביעי. וז"ש ויניח יהללך ויאמר לאחריו, כלומר יניח מלומר יהללך על כוס רביעי ויאמרנו על כוס חמישי אחר הלל הגדול ואמרנו דהכי אשכחן לרב סעדיה וכך היינו נוהגין עד עכשיו. אבל עכשיו באו תלמידים, ונחלקו על דבריו. ואמרו שעל כל כוס וכוס צריך ברכה לאחריו כמו לפניו וכו', כלומר דסבירא להו דאין לחלק בין הכוסות כל עיקר וכמו שצריך לברך על כל כוס וכוס לפניו בורא פרי הגפן הכי נמי צריך לברך לאחריו על הגפן וכו' אכל כוס וכוס דכל כוס וכוס מצוה בפני עצמו הוא ולא סבירא להו כאותן גאונים (שערי תשובה סימן קא וע"ל סי' תעד) שחילקו בין הארבע כוסות לענין ברכה אחרונה אלא סבירא להו דלכל מילי הן שוין וכמ"ש בשבלי הלקט (סי' ריח קא א) בשם רש"י ורבינו ישעיה (פסקי רי"ד קא ב, קי א) שצריך לברך על הגפן על כל כוס וכוס והביאו האגור בסימן תת"ז ומשום הכי נמי סבירא להו דחותמין ביהללך קודם כוס רביעי כדי שיהיו כל הכוסות בסגנון אחד שיהיו כולן סמוכין לברכה דהיינו כוס ראשון אחר קידוש כוס שני אחר גאל ישראל כוס שלישי אחר ברכת המזון כוס רביעי אחר חתימת ההלל והשיר וא"כ ממילא כשמוסיף כוס חמישי צריך שיהא כוס רביעי סמוך לחתימת ההלל דהיינו ברכת יהללך כוס חמישי סמוך לחתימת ההלל הגדול דהיינו ברכת יהללך על כוס רביעי לא יהא סמוך לברכה כשאר הכוסות והנה הם תפסו בפשיטות דכוס חמישי רשות ולא היתה השאלה אלא אם העיקר הוא כמו שמצאו על שם רב סעדיה וכמו שהיו נוהגין עד עכשיו או אם העיקר כדברי התלמידים:

והשיב דברי רב סעדיה כן הוא וכו'. כלומר ודאי כמו שמצאתם על שם רב סעדיה כן היו דבריו באמת ומנהג שלכם שתפסתם בפשיטות לעשות כוס חמישי יפה הוא אלא שאנו לא נהגין בכוס חמישי כל עיקר אף לשם רשות ובעיקר שאלתכם אם העיקר כרב סעדיה או כהתלמידים שבאים לחלוק עליו השיב ואמר והני תלמידי חכמים דמברכים שתיים אחר הלל ואחר הלל הגדול דרב סעדיה ודילכון שנהגתם כמותם עד עכשיו היינו שלא לברך אלא פעם אחת ביהללך אחר כוס חמישי עדיפא מדילהון:

ודע דבנוסחאות המדוייקות בספרי רבינו כתוב בהו בשאלה וחותמין מלך מהולל בתשבחות ושותה כוס רביעי ומוזגין כוס חמישי ואומרין עליו הלל הגדול וכו' אבל הב"י נדמנה לו נוסחא מוטעת בספרי רבינו גם האריך לפרש דברי התלמידים בפנים שונים ולא ראיתי להאריך בסתירת פירושו ז"ל אלא כאשר כתבתי הוא הנכון וכן מצאתי להרב מהרש"ל ז"ל (בביאורו לטור):

עוד אפשר לפרש מ"ש התלמידים שעל כל כוס וכוס צריך ברכה לאחריו כמו לפניו דהכי קאמר צריך לסיים בברכה לאחר השבח שאומרים על הכוס כמו כוס של קידוש שמסיים בברכת מקדש ישראל והזמנים וכוס שני שמסיים בברכת גאל ישראל וכוס שלישי מסיים בברכת המזון וכוס רביעי מסיים בברכת הלל שכל כוס וכוס מחולק לעצמו שצריך לסיים בברכה לאחר השבח שאומר עליו כמו שמחולק לעצמו שמברך לפניו בורא פרי הגפן אכל כוס וכוס:

ג ומה שכתב והעולם נהגו בו לעשותו רשות וכו'. כלומר אף על גב דלהרשב"ם ורב האי אין לעשותו כלל אף לשם רשות מכל מקום כבר נהגו העולם לעשותו רשות שלא כדבריהם:

ויש להם על מי שיסמוכו שכן כתב רב יוסף טוב עלם וכן כתב רב שר שלום כוס חמישי רשות אם רוצה לשתות ישתה ואומר עליו הלל הגדול וחוזר ואומר עליו יהללוך. כך היא הנוסחא בספרי רבינו המדוייקים: ועל זה כתב וכן סידר רב כהן צדק ורבינו משה וכן כתב רב עמרם שחוזר ואומר עליו יהללוך יראה מדעתם וכו'. כלומר דממ"ש רב שר שלום וחוזר ואומר וכו' וכן סידר רב כהן צדק ורבינו משה וכן כתב רב עמרם שחוזר וכו' יראה מדעתם שסבירא להו דמי שירצה לעשותו חותם ביהללוך וכו' ופשוט הוא והב"י נוסחא מוטעת נזדמנה לו בדברי רב שר שלום וכתב מה שכתב. ומה שהזכירו כל הגאונים בדבריהם יהללוך היינו משום דכתב הרי"ף (כו ב) דמנהגם כרב יהודה דברכת השיר היינו יהללוך ולא נשמת וא"כ צריך ליישב שמה שהצריכו לומר נשמת אחר הלל הגדול בכוס חמישי ולחתום ביהללוך היינו משום דלא שייך לחתום ביהללוך אחר הלל הגדול גרידא לפיכך צריך לומר נשמת תחלה וק"ל:

ד כתב אדוני אבי ז"ל יראה וכו'. כתב ב"י והעולם נהגו כדברי הרי"ף ולדידיה שאר משקים נמי אסור ובמהר"י ווייל (סי' קצג) כתב ודוקא מים כמו שהם ולא מים שנתמדו כגון עפ"ל טרנ"ק דהוא מבטל טעם מצה וגרע מ"יין ע"כ ואפשר דמי לאקרי"ץ נמי אסור אבל במי זנגב"ל שקורין אינגב"ר וואשי"ר לא ראיתי לאסור וכמדומה שכך קבלתי להתיר אינגב"ר וואשי"ר:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תפא

סעיף א

אחר ארבע כוסות (א) אינו רשאי לשתות יין, אלא מים. הגה: <א> וכל המשקין דיין כ"יין (בית יוסף). ומי שהוא איסטניס או (ב) תאב הרבה לשתות, יכול לשתות כוס חמישי * (ג) ויאמר א עליו הלל הגדול. (מרדכי).

משנה ברורה סימן תפא ס"ק ג

(ג) ויאמר עליו הלל הגדול - דוקא [ח] אם לא סיים עדיין הברכה ושתה כוס ד' [ט] אז יכול לומר הלל הגדול עד סוף ולחתום בברכה ולשתות הכוס ה' אבל אם כבר סיים סוף הברכה אין לחזור ולומר הלל הגדול ולברך לבסוף דלא תקנו כ"א ברכה אחת:

ביאור הלכה סימן תפא סעיף א ד"ה * ויאמר עליו

* ויאמר עליו הלל הגדול - עיין במ"ב. ולכאורה משמע מדברי הטור דלא פליגי הגאונים רק אם כוס ה' צריכה חתימה באפי נפשה או צריך לכלול אותה בחתימה דכוס ד' אבל בלי חתימה כלל רק באמירת פסוקי הלל הגדול לא סגי להתיר לשתות כוס ה' ולפי זה האי דינא דהג"ה לא מיירי רק בדוקא אם לא גמר עדיין את החתימה דמלך מהולל בתשבחות [דכל שגמר שוב א"א לשתות כוס ה' דבאמירת הודו גרידא לא שרי לשתות ולחתום בברכה כבר מסיק הטור דאסור מאחר שיש בזה פלוגתא דרבוותא] ולא משמע כן דהא הם חתרו למצוא היתר זה למי שהוא איסטניס וצמא לשתות וזה מצוי ביותר אחר שכבר גמר כל הסדר ופסק כבר מלשתות. וכן מפשטות דברי הרמב"ם ור' ירוחם משמע ג"כ להדיא דבאמירת פסוקי הלל הגדול גרידא בלי שום חתימה שרי לשתות כוס ה' ומצאתי להגר"ז שמפרש ג"כ כדברינו בכוננת השו"ע שכתב שצריך לומר הלל הגדול ונשמת עד החתימה עיין שם אלא שהוסיף בזה חומרא דכ"ז בשלא אמר הלל הגדול בכוס ד' הא אם אמר הלל הגדול בכוס ד' כמנהגנו לא שרינן ליה לשתות כוס ה' באמירת הלל. והטעם נראה מאחר שאין בזה שום התחדשות ותוספת שבח שהרי כבר אמר פסוקים אלו פעם אחת וכן משמע פשטות דברי מג"א להחמיר בזה אלא שמצאתי לפמ"ג דלא מסתברא ליה להחמיר בזה ועי"ש שמשיא דברי המג"א לכוונה אחרת ועיין בהגהות מיימוני בשם רב עמרם ומשמע שם ג"כ דאם יש לו כוס ה' לא יאמר הלל הגדול בכוס ד' וכפשטות דברי מג"א עיין שם. אח"כ מצאתי לשלטי הגבורים שכתב דמדברי הרי"ף והרמב"ם משמע דבלי שום חתימה כלל מותר לשתות כוס ה' באמירת הלל אלא שמדברי הטור לא משמע כן עיין שם והוא ממש כדברינו אלא שנראה מדבריו שהיה לו גירסא אחרת בטור בדברי שר שלום ובדבר ר"ע עיין שם וצ"ע: